

İsmail Hakkı Göksoy, Prof.Dr.

1960'ta Isparta'da doğdu. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1984). Manchester Üniversitesi Near Eastern Studies'te "The Establishment of Anglo-Egyptian Rule in the Sudan, 1898-1914" başlıklı araştırmasıyla yüksek lisansını (1986), Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies'te "Dutch Policy towards Islam in Indonesia, 1945-1949" konulu teziyle de doktorasını tamamladı (1991). 1993'te Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslam tarihi öğretim üyesi olarak atandı. 1998 yılında doçent, 2004'te profesör oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 857
İSAM Yayınları 3
İlmî Araştırmalar Dizisi 3
© Her hakkı mahfuzdur.

ENDONEZYA'DA İSLAM ve HOLLANDA SÖMÜRGEÇİLİĞİ

İsmail Hakkı Göksoy

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın koordinasyon Erdal Cesar
Yayın hazırlık Mustafa Demiray
Tashih İsa Kayaalp, Abdülkadir Şenel, İnalet Bebek
Tasarım Ender Boztürk, Hasan Hüseyin Can

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 21.02.2020 tarihli ve
2020/03 sayılı kararı ile basılmıştır.

Birinci Basım: Mart 1995
Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Basım: Temmuz 2020
ISBN 978-625-7069-93-9

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Caddesi, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 15402

Göksoy, İsmail Hakkı

Endonezya'da İslam ve Hollanda sömürgeçiliği / İsmail Hakkı Göksoy. - gnş.
göz. geç. 2. bs. - Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2020
493 s. ; hrt. ; 24 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 857. İSAM Yayınları;
3. İlmî Araştırmalar Dizisi; 3)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-625-7069-93-9

İçindekiler

Genel Kısaltmalar	9
Kısaltmalar	10
Yabancı İsim ve Kelimelerin Yazımı	14
Önsöz	17
İkinci Baskıya Önsöz	21

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

Sömürge Dönemi İslam Politikasına Bir Bakış 41

1. İslamiyet'in Endonezya'ya Girişi 41
2. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi ve İslamiyet 45
3. Sınırlı Bir Din Hürriyeti Uygulamasına Geçiş 51
4. Christian Snouck-Hurgronje ve İslam Politikası 59
5. İslami Uyanış Hareketleri ve Hükümetin Tepkileri 63

İKİNCİ BÖLÜM

II. Dünya Savaşı (1942-1945) Dönemi

İslam Propagandası 79

1. Hollanda Kraliçesi Wilhelmina'nın Radyo Konuşması 79
2. Savaş Yıllarında Hollanda'nın İslam Propagandası 83
3. Hollandalılar'ın Tekrar Endonezya'ya Dönüş
Hazırlıkları ve İslam 94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İslam ve Endonezya Cumhuriyeti'nin Doğuşu**(Mayıs-Aralık 1945) 99**

1. İslam'ın Anayasadaki Yeri 99
2. Bağımsızlığın İlanından Sonra Cumhuriyetteki İslamî Gelişmeler 112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Liberal Bir İslam Politikasının Oluşmasına Doğru**(Ağustos 1945-Nisan 1946) 127**

1. İslam ve Hollandalılar'ın Sömürge İdaresini Tekrar Kurma Çabaları 127
  - a. Cava ve Sumatra 127
  - b. Diğer Adalar 147
2. Hollandalılar'ın Liberal Bir İslam Politikası Arayışları 152

BEŞİNCİ BÖLÜM

Doğu Endonezya ve Kalimantan'da Hollanda'nın İslam**Politikası (Nisan 1946-Ocak 1948) 171**

1. Plas'ın Güney Kalimantan ve Güney Sulavesi'deki Müslüman Liderlerle Teması 171
2. Malino ve Pangkal Pinang Konferansları 182
3. Doğu Endonezya Devleti'nde İslam'ın Durumu 188
4. İslam ve Kalimantan'ın Siyasî Yapılanması 203

ALTINCI BÖLÜM

Cava ve Sumatra'da Hollanda İslam Politikası**(Nisan 1946-Ocak 1948) 215**

1. Cava ve Sumatra'da Hollanda'nın Kontrolü Altındaki Bölgelerde İslam'ın Durumu 215
2. Maşumi ve Linggarcati Antlaşması 224
3. Birinci Hollanda Askerî Harekâtı Öncesi ve Sonrası Gelişmeler 230

4. Semarang İslam'ı Yayma Cemiyeti ve İslam Politikasıyla İlgili Yeni Direktifler 245
5. Maşumi ve Renville Görüşmeleri 264

YEDİNCİ BÖLÜM

Cava ve Sumatra'da Federal Devletlerin Kurulması ve İslam (Ağustos 1947-Aralık 1948) 273

1. Batı Cava'da Federalist Faaliyetler ve İslam 274
2. Doğu Cava'da Federalist Faaliyetler ve İslam 291
3. Orta Cava'daki İslamî Faaliyetler ve Hükümetten Talepler 302
4. Madura'daki Federalist Girişimler ve İslam 309
5. Doğu Sumatra'da Federalist Yapılanma ve İslam 314
6. Güney Sumatra'da Federalist Yapılanma ve İslam 319

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İslam ve Renville Sonrası Siyasî Gelişmeler (Ocak 1948-Aralık 1949) 327

1. Federasyonda ve Federal Devletlerde Din Hürriyeti 327
2. Maşumi ve Renville Sonrası Siyasî Gelişmeler 339
3. İkinci Hollanda Askerî Harekâtı ve Sonuçları 351
4. İslam ve Van Roijen-Rum Antlaşması 362

DOKUZUNCU BÖLÜM

Hollanda'nın Hac Politikası (1946-1949) 371

1. Mekke'deki Endonezyalı Mukimlerin Gelişmelere Tepkileri 372
2. Hollanda Hindistanı Hükümetinin 1946 ve 1947'deki Hac Organizasyonu 376
3. Mekke'ye Hac Heyetlerinin Gönderilmesi 382
4. Hollanda Hindistanı Hükümetinin 1948 ve 1949'daki Hac Organizasyonu 390

ONUNCU BÖLÜM

Modern Endonezya'da İslam'ın Durumu 399

1. Sukarno Döneminde İslam'ın Durumu (1950-1965) 399
2. Suharto Döneminde İslam'ın Durumu (1965-1998) 411
3. Reformasi ve Sonrası Dönemde İslamî Gelişmeler
(1998-) 429

Sonuç 447**Bibliyografya** 459

1. Arşivler 459
2. Özel Koleksiyonlar 459
3. Basılı Resmî Yayınlar 460
4. Gazete ve Dergiler 460
5. Kitap, Makale ve Tezler 461

Sözlük 475**Dizin** 479

Önsöz

Güneydoğu Asya'da bir takımadalar ülkesi olan Endonezya, toprak ve nüfus bakımlarından dünyanın en büyük İslam ülkesidir. Günümüzde 180 milyonu aşkın nüfusun yaklaşık % 90'ı müslümandır. Ancak, Türkiye'de Endonezya ile ilgili yayın hemen hemen yok denecek kadar azdır. Her ne kadar son zamanlarda Türkçe'de İslâm kültür ve medeniyetinin merkezi sayılan Ortadoğu İslâm ülkeleriyle ilgili yayınların oranında biraz artış gözlenmekte ise de, aynı durumun gelişmekte olan önemli İslâm ülkelerinden Endonezya için de söz konusu olduğunu söylemek zordur. İşte bu çalışmayla biz, bu boşluğu doldurmaya bir katkıda bulunmak istedik ve ilgili alanımızı esas itibariyle uzun yıllar sömürge yönetimi altında kalan Endonezya'nın Hollanda'ya karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi yıllarına, yani Endonezya tarihinde önemli bir yer tutan 1945-1949 yılları arasındaki döneme hasrettik.

Değişik ülkelerde yaklaşık dört yıl süren araştırmalar neticesinde ortaya çıkan bu çalışma, genel olarak 1991 yılında Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu (School of Oriental and African Studies) Tarih Bölümü'ne sunduğumuz *Dutch Policy Towards Islam in Indonesia, 1945-1949* adlı doktora çalışmasına dayanmaktadır. Daha sonra bazı ufak değişikliklerle birlikte esas metin tercüme edilerek Türkçe olarak da hazırlandı. Ayrıca, okuyucuya daha geniş bilgi sunmak

amacıyla başına ve sonuna iki bölüm eklendi. Çalışmanın esas gayesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Endonezya'yı tekrar sömürge yönetimi altına almaya çalışan ve bu gayeyle Endonezya topraklarının önemli bir bölümünü denetimi altına alan Hollanda'nın bu ülkede İslâm'a ve Endonezya müslümanlarına karşı takındığı tutumun ve izlediği politikanın mahiyetini ortaya çıkarmak olmuştur. Endonezya'nın kurtuluş mücadelesi döneminde Hollanda'nın takip ettiği İslâm politikasının daha iyi anlaşılması gayesiyle bu dönemde vuku bulan çeşitli siyasi ve askerî gelişmeler üzerinde de durulmuştur. Böylece değişik bölgelerde meydana gelen olaylar, çalışmamızın temelini teşkil eden konulara zemin hazırlamak düşüncesiyle kısa ve öz olarak işlenmiştir.

On bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, Hollanda'nın sömürge dönemi boyunca Endonezya'da İslâm'a karşı takip ettiği politikaların kısa bir değerlendirmesi sunulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde Hollanda'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında İslâm'a ve Endonezyalı müslüman liderlere karşı takındığı tutum belirlenmeye gayret edilmiştir. Üçüncü bölüm, konunun Endonezya tarafını ilgilendiren hususlara, özellikle Endonezya Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında anayasa taslağı üzerindeki tartışmalara ve 17 Ağustos 1945 tarihinde yapılan bağımsızlık ilânından sonraki İslâmî gelişmelere ayrılmıştır. Dördüncü bölümde, önce 1945 yılı sonlarında Hollanda'nın kendi sömürge idaresini tekrar Endonezya'da kurma çabaları üzerinde durulmuş, daha sonra da 1946 yılı başlarında Cakarta'daki Hollandalı yetkililerin liberal bir İslâm politikasının oluşturulması hususunda yaptıkları tartışmalara yer verilmiştir. Bundan sonra gelen iki bölüm, genellikle bu politikanın, bilhassa Kalimantan adası ile Doğu Endonezya adalarının daha çok İslâmî bölgelerinde ve Cava ve Sumatra adaları üzerindeki Hollanda kontrolü altında bulunan bazı şehirlerdeki ilk iki yıllık uygulaması ile ilgilidir. Bu arada Hollanda

ve Endonezya Cumhuriyeti hükümetleri arasındaki ilişkiler ve Endonezya müslümanlarını temsil eden Maşumi Partisi'nin Hollanda ile yürütülen görüşmelere ve imzalanan antlaşmalara karşı tutumu üzerinde de durulmuştur. Yedinci bölümde, Cava ve Sumatra adalarında federal devletlerin kuruluş süreci ile Hollandalı yetkililerin bu bölgelerde gösterdikleri İslâm'la ilgili faaliyetler ele alınmıştır. Sekizinci bölümde, 1948 ve 1949 yıllarında Endonezya'da meydana gelen siyasî gelişmeler, Endonezya Federasyonu'nun kurulması ile ilgili konular ve din hürriyeti meselesi üzerinde durulmuştur. Dokuzuncu bölümde, 1946 ve 1949 yılları arasında Hollanda'nın takip ettiği hac politikası incelenmiştir. Son bölümde ise, bağımsızlık sonrası modern Endonezya'da İslâmî gelişmeler, İslâmiyet'in siyasî ve sosyal hayattaki durumu ile hükümetlerin İslâm'a karşı genel tutumu ele alınmıştır.

Çalışmalarım sırasında bana yardımlarını esirgemeyen birçok arkadaşşıma ve ilim adamına burada teşekkür etmeyi de bir borç bilmekteyim. Özellikle yapıcı tenkit ve tavsiyeleriyle bu çalışmanın yürütülmesinde danışmanlık yapan Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu'nda Prof. Dr. R. B. Smith ile Dr. E. U. Kratz'a içten saygı ve en iyi dileklerimi sunmak isterim. Ayrıca, çalışmalarımda yardımcı olan aynı okulun diğer mensuplarına, İngiliz Devlet Arşivleri (Public Records Office), Britanya Müzesi Kütüphanesi (British Museum Library) ile Londra Üniversitesi Kütüphanesi'nde çalışan kütüphaneci ve arşivcilere teşekkür ederim. Hollanda'da da, Lahey'de bulunan Hollanda Umumi Devlet Arşivleri (Algemeen Rijksarchief), Dışişleri Bakanlığı Arşivi ile Kraliyet Kütüphanesi; Leiden'deki Kraliyet Dil ve Antropoloji Enstitüsü'nde (Koninklijk Institute voor Taal-, Land- en Volkenkunde) görevli arşivci ve kütüphanecilere şükranlarımı sunarım. Endonezya'daki çalışmalarım sırasında bana yardımlarını esirgemeyen birçok Endonezyalı dostuma, Endonezya'da araştırma yapmama destek ve izin

veren Endonezya İlimler Enstitüsü (Indonesian Institute of Sciences) yetkililerine ve Endonezya Cumhuriyeti Devlet Arşivleri ile Millî Kütüphane'deki görevlilere teşekkürlerimi ifade ederim.

Son olarak, sağladığı maddî destekle bu çalışmanın tamamlanmasını mümkün kılan Türkiye Diyanet Vakfı'na ve bu çalışmanın bir kitap olarak yayınlanmasını teşvik eden Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi yetkililerine de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüce Allah'tan nice muvaffakiyetler dileğiyle.

Dr. İsmail Hakkı Göksoy
İstanbul, Nisan 1993

İkinci Baskıya Önsöz

Güneydoğu Asya'da bir takımadalar ülkesi olan Endonezya, toprak ve nüfus bakımından dünyanın en büyük İslam ülkesidir. Günümüzde 250 milyonu aşkın nüfusunun % 88'i müslümandır. Ancak Türkiye'de Endonezya ile ilgili telif eser olarak yayımlanan kitapların sayısı -hâlâ- yok denecek kadar az. Her ne kadar son zamanlarda Türkçe'de İslam kültürünün ve medeniyetinin merkezi sayılan Ortadoğu İslam ülkeleriyle ilgili yayınların oranında biraz artış gözlenmekte ise de, aynı durumun gelişmekte olan önemli İslam ülkelerinden Endonezya için de söz konusu olduğunu söylemek zor. İşte bu çalışma, boşluğu doldurmak ve konuya bir katkı sunmak maksadıyla hazırlanmıştı.

İlk defa 1995 yılında Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Doktora Tezleri Serisi adı altında basımı gerçekleştirilen bu kitabın, aradan geçen zaman içinde birinci baskısının nüshaları tükenmiş ve yeniden basımı için aynı merkezin yayın kurulu karar almıştır. Dolayısıyla kitabın birinci baskısının metni, yeniden gözden geçirilerek üzerinde bazı ufak değişiklikler ve yeni ilâveler yapılmıştır. İlk dokuz bölümde ana muhteva büyük oranda aynı kalmak üzere bazı kısa bilgi ve kaynak ilâvesi yapılmış ve özellikle yedinci ve dokuzuncu bölümlerdeki alt başlıklar yeniden oluşturulmuştur. Ayrıca kitabın son bölümü olan onuncu bölüme de önemli

ilâveler yapılmıştır. 1990 yılı sonrasındaki siyasî ve dinî gelişmelerle reformasi ve sonrasındaki döneme ait İslâmî gelişmeler kitaba eklenmiştir. Birinci baskısında yer almayan sonuç bölümü de ilâve edilmiştir.

Kitabın birinci baskısının tükenmesi üzerine tekrar gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş bu ikinci baskısını basmaya karar veren İSAM Yayın Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

Allah'tan sağlıklı ve mutlu bir hayat ile nice muvaffakiyetler dileğiyle...

Prof.Dr. İsmail Hakkı Göksoy
Isparta, Mayıs 2020